

การบริหารสังคมเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเมือง

รศ.ดร.ทัศนีย์ ลักษณ์ภินชัช*

การวิจัยเรื่อง “การบริหารสังคมกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเมือง” ได้คัดเลือกชุมชนตัวอย่างที่ศึกษาโดยใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) กำหนดหลักเกณฑ์คัดเลือกชุมชนที่มีผลงานจัดกิจกรรมหรือบริการสังคม ที่ทำให้เกิดชุมชนเข้มแข็งเป็นที่ยอมรับของสังคม โดยทั่วไป และคัดเลือกจากประเภทชุมชนที่กรุงเทพมหานครแบ่งชุมชนเมืองออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่ ชุมชนแออัด ชุมชนชานเมือง ชุมชนเมือง เคหะชุมชน และชุมชนหมู่บ้านจัดสรร ประเภทละ 1 ชุมชน รวมทั้งสิ้น 5 ชุมชน ดังนี้

1. ชุมชนซอยสวนเงิน เขตราชเทวี (ชุมชนแออัด)
2. ประชาคมตลาดน้ำตลิ่งชัน เขตตลิ่งชัน (ชุมชนชานเมือง)
3. ชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ เขตปทุมวัน (โครงการบ้านมั่นคง)
4. ชุมชนหมู่บ้านร่วมก่อพัฒนา เขตทวีวัฒนา (หมู่บ้านจัดสรรของเอกชน)
5. ชุมชนเมืองทองธานี (อาคารชุด / คอนโดมิเนียม) จ.นนทบุรี

ผู้ศึกษา ใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการ และใช้เทคนิคการสังเกต การสัมภาษณ์พูดคุย และการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆของชุมชน การวิเคราะห์ สังเคราะห์สรุปทฤษฎี กำหนดวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ เพื่อศึกษา 1) วิธีคิดของชาวชุมชนในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน 2) วิธีปฏิบัติในการบริหารกิจกรรมหรือบริการสังคม และ 3) สังเคราะห์องค์ความรู้ด้านการบริหารสังคมที่ทำให้ชุมชนเมืองมีความเข้มแข็ง และ ตั้งประเด็นคำถามในวิจัย 7 ประเด็น คือ เหตุปัจจัยที่ทำให้ชุมชนมารวมตัวกันคืออะไร, ชุมชนมีวิธีคิดในการจัดการกับปัญหาการอยู่ร่วมกันให้เกิดความรู้สึกสามัคคีกันได้อย่างไร, การเลือกจัดกิจกรรมหรือบริการสังคมเพื่อสร้างสวัสดิการชุมชนและพัฒนาชุมชนตั้งอยู่บนฐานคิดประการใดบ้าง, กิจกรรมหรือบริการสังคมที่ชุมชนจัดขึ้นเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนหรือมีความแปลกใหม่และถือเป็นนวัตกรรมทางสังคมได้มากน้อยเพียงใด, อะไรเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จของกิจกรรมหรือบริการสังคมนั้นทั้งในแง่ผลผลิตและผลลัพธ์ และ ความเข้มแข็งของ

* อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

tassalak@hotmail.com. โทรศัพท์ 02-623-5855, 081-875-1127

บทความทางวิชาการจากรายงานการวิจัยเรื่อง “การบริหารสังคมเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเมือง” ได้รับการสนับสนุนจาก กองทุนวิจัยทั่วไป มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปี 2549, 15 มกราคม 2551.

ชุมชนจะมีความยั่งยืนมากน้อยเพียงใด อะไรคือปัจจัยชี้ขาด ใช้ระยะเวลาศึกษารวม 1 ปี 7 เดือน ตั้งแต่วันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2549 ถึงวันที่ 30 กันยายน 2550 สรุปผลดังนี้

1. **ชุมชนซอยสวนเงิน** เป็นชุมชนแออัด ตั้งอยู่บนพื้นที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ในพื้นที่เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร เป็นชุมชนขนาดเล็ก มีพื้นที่ 15 ไร่ มีประชากร 905 คน เป็นชุมชนเก่าแก่นับเป็นเวลาประมาณ 100 ปี ผู้อยู่อาศัยหนีร้อนมาพึ่งเย็นเพราะบ้านถูกไฟไหม้ ถูกไล่ที่ หรืออพยพมาจากต่างจังหวัด มาอาศัยอยู่ที่นี้แบบบุกรุกเพราะความไม่รู้ เข้าใจว่าเป็นที่ดินว่างเปล่า ต่อมาจึงรับรู้ว่าเป็นที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งภายหลังได้เข้ามาจัดระเบียบที่อยู่อาศัยและเก็บค่าเช่าในราคาถูกโดยกำหนดเงื่อนไขให้พัฒนาที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อมที่ดี ถูกสุขลักษณะ และมีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนเข้ามาช่วยเหลือ ชาวชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพร้อยพวงมาลัยขายบนท้องถนน ต่อมาเมื่อกฎหมายควบคุมห้ามขาย ผู้ฝ่าฝืนจะถูกจับปรับ เสียค่าปรับ 500 บาท ชาวชุมชนก็ยอมเสียค่าปรับแล้วย้อนกลับมาขายใหม่ โดยถือว่าเป็นอาชีพสุจริตที่ผิดกฎหมาย” บ่งบอกถึง ความเดือดร้อนในการทำมาหากิน ส่วนปัญหาที่อยู่อาศัย ชาวชุมชนคลี่คลายปัญหาด้วยตนเอง โดยทำความเข้าใจได้ด้วยเหตุผลและความถูกต้อง จากความช่วยเหลือของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เช่น สำนักงานเขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ สำนักงานปปส. สสส. เป็นต้น มีการจัดตั้งกลุ่มประชาชนต่างๆ เช่น กลุ่มเด็กและเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มพ่อบ้าน กลุ่มอาสาสมัคร ปปส. สนับสนุนการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชนอย่างหลากหลาย เช่น ห้องสมุดชุมชน สนามเด็กเล่นปลอดภัย การฝึกอาชีพใหม่ๆ เช่น ทำสมุนไพร นวดแผนโบราณ รับจ้างปักเลื่อมเสื้อมีด ฯลฯ โดยได้รับความร่วมมือจากชาวชุมชนและขับเคลื่อนโดยคณะกรรมการชุมชนซอยสวนเงิน

2. **ประชาคมตลาดน้ำตลิ่งชัน** เป็นชุมชนชานเมือง ตั้งอยู่ในพื้นที่เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร เป็นองค์กรรวมของชุมชนต่างๆ ในเขตตลิ่งชัน 27 ชุมชน มีประชากร ประมาณ 104,000 คน ประชาคมเกิดขึ้นตามนโยบายของผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร สมัยพลตรีจำลอง ศรีเมือง ที่ต้องการสร้างตลาดน้ำในกรุงเทพมหานคร ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์/ อนุรักษ์ วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม สร้างโอกาสให้เกษตรกรที่ยังทำอาชีพปลูกพืช ผัก ผลไม้ ได้มีตลาดน้ำเป็นแหล่งค้าขายในวันหยุดราชการ และให้ชาวกรุงเทพมหานคร ได้ไปเที่ยวตลาดน้ำที่อยู่ใกล้ๆ เพื่อลดรายจ่าย ได้มอบนโยบายให้สำนักงานเขตตลิ่งชัน ไปดำเนินการ จึงได้จัดให้มีการรวมตัวของคณะกรรมการชุมชนเป็นประชาคมตลาดน้ำตลิ่งชันและเลือกตั้งคณะกรรมการประชาคมตลาดน้ำตลิ่งชัน จากคณะกรรมการชุมชนทั้งหมด มีทำหน้าที่รับผิดชอบในการบริหารจัดการตลาดน้ำตลิ่งชัน สำนักงานเขตตลิ่งชัน เป็นผู้กำกับดูแลเชิงนโยบายอยู่ห่างๆ พร้อมให้ความช่วยเหลือเมื่อได้รับการร้องขอ กิจกรรมและบริการที่ประชาคมตลาดน้ำตลิ่งชันจัดขึ้น คือ การค้าขายอาหารคาวหวาน ขนมไทยๆ พืช ผัก ผลไม้จากสวน บนแพริมน้ำและให้ชาวบ้านพายเรือมาขายที่แพ มีการจัด

เรือท่องเที่ยวตามสวนเกษตร และวัดต่างๆ มีการร้องเพลงและการเล่นของประชาชนบนเวที
ประชาคมที่ตั้งอยู่ในบริเวณตลาดน้ำ มีบริการนวดแผนโบราณที่เปิดโอกาสให้ประชาชนในละแวก
มาขายบริการนวด โดยคณะกรรมการประชาคมฯจัดอุปกรณ์และสิ่งอำนวยความสะดวกให้ทั้งหมด
โดยจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม นำมาเข้ากองทุนตลาดน้ำตั้งชั้นไว้ใช้ในการบริหารงาน
และช่วยเหลือผู้ค้าที่เดือดร้อน โดยอนุมัติของคณะกรรมการประชาคมฯ มีการจัดกิจกรรมตามวัน
สำคัญๆ เช่นวันปีใหม่ สงกรานต์ วันเด็ก วันวิสาขบูชา เป็นต้น ทำให้ชาวชุมชนตั้งชั้นมีสถานที่
ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและเชิงนิเวศน์พร้อมๆกัน ได้ซื้อหาสินค้าดีราคาถูกเพราะไม่ผ่านพ่อค้าคน
กลาง ทำให้ผู้ค้าขายเพิ่มรายได้ และผู้ซื้อลดรายจ่าย ใ้ระดับหนึ่ง

3.ชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ ตั้งอยู่ในพื้นที่เขตปทุมวัน ในโครงการบ้านมั่นคง ซึ่งเป็น
โครงการนำร่องของรัฐบาล(สมัย พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี) โดยหลักการ
มุ่งเน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างครบวงจร ตั้งแต่ ร่วมคิดรูปแบบบ้าน ร่วมก่อสร้างบ้าน ร่วมคัดเลือก
และกำหนดเกณฑ์ในการเลือกผู้มีสิทธิเข้าอยู่อาศัย ร่วมติดตามการผ่อนชำระเงินค่าเช่าซื้อบ้าน
ให้กับการเคหะแห่งชาติและสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ที่ปล่อยกู้ผ่านมาทางสหกรณ์ออมทรัพย์
เพื่อที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นนิติบุคคลของชุมชนและสามารถเป็นตัวแทนลงนามทำสัญญากู้เงินแล้วนำมา
ปล่อยกู้ให้กับสมาชิกสหกรณ์ ในการสร้างบ้านมั่นคง หน่วยละ 200,000 บาท ผ่อนส่งเดือนละ 190
บาท กระบวนการจัดการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ ประสบความสำเร็จในการ
ทำให้ชาวชุมชนมีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเองได้ แม้จะไม่ได้เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินเพราะเป็น
ที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ที่ไม่มีนโยบายขายแต่ให้เช่า และมีนโยบายด้าน
การดูแล รักษา และจัดประ โยชน์

4. ชุมชนหมู่บ้านร่วมเกื้อพัฒนา เป็นหมู่บ้านจัดสรรใน โครงการของบริษัทเอกชน ตั้งอยู่
ตรงข้ามพุทธมณฑล ถนนพุทธมณฑลสาย 4 ตั้งอยู่ในพื้นที่เขตทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร เป็น
ชุมชนขนาดใหญ่ ระยะเวลาในการเข้าอยู่อาศัย เป็นชุมชนชานเมืองที่ค่อนข้างไกลและลำบากในการ
เดินทางเพราะรถประจำทางมีน้อยภายในหมู่บ้านประสบปัญหาเรื่องการวางท่อน้ำประปาไม่
เพียงพอ ไม่ทั่วถึง ไม่สามารถตอบสนองตามความต้องการที่จำเป็นของผู้อยู่อาศัย จนถึงขั้นเกิดการ
รวมตัวกันเรียกร้องให้เจ้าของโครงการกระทำการตามสัญญาซื้อขายเป็นผลสำเร็จด้วยดี ตลอดจน
ต่อสู้ทางกฎหมายให้เจ้าของโครงการจัดพื้นที่ส่วนกลางเป็นสโมสรและสนามเด็กเล่นตามสัญญาซื้อ
ขาย ผู้นำและแกนนำชุมชนตระหนักในการมีส่วนร่วมของผู้อยู่อาศัยในหมู่บ้านจึงเกิดความคิด
จัดตั้งเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน ดำเนินกิจกรรมและบริการต่างๆเพื่อให้ผู้อยู่อาศัยมีความรักชุมชน
และช่วยกันพัฒนาชุมชน ตลอดจนพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้อยู่อาศัยให้มีความเป็นอยู่ที่ดี และเป็น
สังคมที่ร่มเย็นเป็นสุข จนได้ชื่อว่าเป็นหมู่บ้านพัฒนาดีเด่นมีการประกอบกิจกรรมมากมาย เช่น วง
ดนตรีไทยของเด็กและเยาวชน ลานกีฬา ชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มอาชีพ OTOP การออกกำลังกาย

แอโรบิก ไทเก๊ก เป็นต้น จนถึงระดับของการสร้างนวัตกรรมทางสังคมให้กับหมู่บ้าน โดยจัดงาน
สังสรรค์ประจำปีและหาทุนเข้ากองทุนพัฒนาหมู่บ้าน ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากสมาชิกใน
หมู่บ้านและจัดชุดการเล่นมาแสดงทุกกลุ่มวัยตั้งแต่กลุ่มเด็กจนถึงกลุ่มผู้สูงอายุ

5. ชุมชนอาคารชุด C1 / คอนโดมิเนียมเมืองทองธานี ตั้งอยู่ที่ปริมณฑล อำเภอปากเกร็ด
จังหวัดนนทบุรี เป็นอาคารชุดขนาดใหญ่มาก มีจำนวนห้องชุด 160 หน่วย แต่มีผู้อยู่อาศัยประมาณ
ร้อยละ 40 ทำให้บริษัท MSM ที่เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบในการบริหารจัดการอาคารชุด พยายามที่จะลด
ต้นทุนในการบริหารงาน เช่น ความล่าช้าในการปรับปรุงเรื่องการดูแลความสะอาดของพื้นที่
ส่วนกลาง ความมั่นคงปลอดภัยในการใช้ลิฟท์ภายในอาคารซึ่งมีความจำเป็นมาก ทำให้ผู้อยู่อาศัย
เดือดร้อน และเรียกร้องให้ผู้จัดการประจำตึกเร่งรับผิดชอบ ซึ่งผู้จัดการประจำตึกก็ทำหน้าที่ติดตาม
ผล แต่บังเอิญขัดกับนโยบายบริษัท MSM จนเกือบถูกเลิกจ้าง คณะกรรมการควบคุมอาคารที่แต่งตั้ง
จากผู้อยู่อาศัยในที่ประชุมใหญ่ จึงเข้าไปไกล่เกลี่ยและเจรจากับบริษัท MSM ได้สำเร็จ โดยบริษัทฯ แก้ไข
ข้อบกพร่องและจ้างผู้จัดการประจำตึกคนเดิมต่อไป

ปัจจัยสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเมือง

จากการจัดกิจกรรมหรือบริการในชุมชนที่ศึกษา 5 แห่ง พบว่า มีเหตุปัจจัยร่วมในการ
กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเมือง พอสรุปได้ดังนี้

1. สภาพปัญหาความเดือดร้อนของชุมชน เป็นเหตุที่ทำให้ชาวชุมชนมารวมตัวกัน
เป็นพลังขับเคลื่อนในการจัดการกับปัญหาของชุมชน ในรูปแบบของ “กลุ่มช่วยเหลือตัวเอง” (Self –
Help Group) เนื่องจากการใช้บริการจากหน่วยงานภาครัฐมีความล่าช้าไม่ทันต่อเหตุการณ์ เว้นแต่
ในกรณีจำเป็นที่มีข้อบังคับให้ต้องติดต่อประสานงาน ชาวชุมชนเหล่านั้นแม้ จะไม่รู้จักคุ้นเคยกัน
มาก่อน แต่ก็มาพูดคุยกัน หรือหาทางออกของปัญหาร่วมกัน ในการจัดการกับปัญหาชุมชนใช้หลัก
ตรรกะ (Logic) หรือ ความเป็นเหตุเป็นผล (Causes & Effects) เป็นพื้นฐานโดยตั้งอยู่บนฐาน
ความคิดที่เป็นความจริง (Reality) คำนึงถึงหลักศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ (Human Dignity),
หลักสิทธิมนุษยชน (Human Rights) หลักประชาธิปไตย หลักความถูกต้องตามกฎหมายของ
บ้านเมืองและกติกาของสังคม (Legal Right & Social Rights) ทั้งนี้เพราะปัญหาความเดือดร้อนที่
เกิดขึ้นในชุมชน หลายกรณีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาดูแลไม่ทั่วถึง หรือล่าช้าไม่ทันต่อเหตุการณ์ ชาว
ชุมชนจึงไม่อาจรอคอยความช่วยเหลือจากภาครัฐได้ต้องช่วยตนเองเป็นการเฉพาะหน้าก่อน เพราะ
ปัญหานั้นสร้างความเดือดร้อนและขัดขวางต่อการดำเนินชีวิตปกติสุข จึงเป็นแรงผลักดัน (Driven) ที่
ทำให้ชาวชุมชนมารวมตัวกันในแบบจัดตั้ง “กลุ่มช่วยเหลือตัวเอง” (Self – Help Group)

ปัญหาของชุมชนเมืองในการศึกษาครั้งนี้ พบว่าเกือบทั้งหมดเป็นปัญหาเกี่ยวกับสภาพที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นปัญหาความจำเป็นขั้นพื้นฐาน(Basic Needs) ด้านความมั่นคงในชีวิตมนุษย์ที่ทุกคนต้องมีบ้านพักอาศัย ปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนเมือง แบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ

1.1 ปัญหาที่อยู่อาศัยซึ่งชาวชุมชนประสบมาก่อนย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชน ได้แก่ ชุมชนแออัดชอยสวนเงิน และชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ ทั้งสองชุมชนมีลักษณะคล้ายกันในที่มาของการมีปัญหาที่อยู่อาศัย คือ บุกรุกที่ดิน, ถูกไล่ที่, อพยพมาจากที่อื่น / มาจากต่างจังหวัด, เข้ามาหางานทำมาอยู่กับเพื่อนหรือญาติพี่น้อง, ไฟไหม้บ้าน ไม่มีที่อยู่อาศัย เป็นต้น

1.2 ปัญหาที่อยู่อาศัยซึ่งชาวชุมชนประสบหลังจากเข้ามาอยู่ในชุมชนแล้ว ได้แก่ ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร คือชุมชนหมู่บ้านร่วมก่อ และชุมชนอาคารชุดเมืองทองธานี C1 ซึ่งเป็นปัญหาขัดแย้งในการที่เจ้าของโครงการไม่ปฏิบัติตามสัญญาซื้อขาย ผู้อยู่อาศัยเป็นผู้มีการศึกษาสูง มีความรู้ทางกฎหมาย และ รวมตัวเรียกร้องความเป็นธรรม เป็นผลสำเร็จ ต่อมากลุ่มผู้เรียกร้องจึงพัฒนาเป็นกลุ่มแกนนำ และได้รับการยอมรับเป็นคณะกรรมการชุมชน มีการจัดกิจกรรมหรือบริการตามความต้องการของชาวชุมชน เป็นครั้งเป็นคราวในโอกาสสำคัญ หรือ จัดทำเป็นธรรมเนียมประเพณี ประจำปีของชุมชน ทำให้เกิดความ รู้ รัก สามัคคี ซึ่งเป็นแกนหลักของชุมชนเข้มแข็ง

2. ภาวะผู้นำ

สภาพปัญหาความเดือดร้อนของชุมชน เป็น “ตัวเร่ง/ตัวกระตุ้น” (Catalyst) ให้ชาวชุมชนค้นหา “ผู้นำตามธรรมชาติ” (Natural Leader) หมายถึง บุคคลที่มีบุคลิกภาพโดดเด่น (Charisma) เป็นผู้นำทางความคิดของคนในชุมชน ให้มองเห็นภาพแห่งอนาคตและสามารถสื่อสาร “ขายและขยาย” ความคิด ความเชื่อ ปรัชญาของคนให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้รู้ได้เห็น มีการโน้มน้าวชักจูงให้เห็นความสำคัญ ความเห็นด้วยอย่างได้ผล สร้างความรู้สึกร่วมกัน น่าสนใจ น่าท้าทาย กับวิสัยทัศน์นั้น อันจะนำไปสู่ การปฏิบัติโดยการเพิ่มอำนาจ (Action through Empowerment) (วีระวัฒน์ ปิ่นนิคามย์, 2544, 128-129) ผู้นำตามธรรมชาติ เป็นบุคคลที่อยู่ในชุมชนนั่นเอง เป็นผู้มีความรู้ ความเข้าใจถึงภาวะความกดดัน และหากผู้นั้นมีวิสัยทัศน์ (Vision) คือสามารถมองเห็นภาพในอนาคต และมีความรู้ ความเข้าใจ ในการจัดการกับปัญหาของชุมชน ด้วยความสามารถ/ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านของตน จะทำให้เป็นผู้นำที่มีพลังอำนาจบารมี (power) ที่ชาวชุมชนเชื่อถือ และต้องประกอบด้วย การกล้าคิดและ ยิ่งกล้ากระทำการแบบมีความรับผิดชอบต่อผลประโยชน์ส่วนรวม ก็ยิ่งจะทำให้ชาวชุมชนศรัทธาและเข้าร่วมกระบวนการจัดการกับปัญหาของผู้นำนั้น จึงเป็นประเด็นสำคัญที่มีผู้นำต้องมีวิสัยทัศน์ และสามารถบริหารวิสัยทัศน์ ด้วยการมีจิตสำนึกสาธารณะ (Public Consciousness) และ ความรับผิดชอบต่อสังคม (Social Responsibility)

ผู้นำตามธรรมชาติมีอยู่ในทุกชุมชน นับว่าเป็น “ทุนมนุษย์” (Human Capital) อันยิ่งใหญ่สำหรับการขับเคลื่อนกระบวนการเปลี่ยนแปลงทั้งหลาย จึงต้องค้นหาผู้นำตามธรรมชาติของชุมชน ให้พบ หากภาวะผู้นำตามธรรมชาติดังกล่าวบูรณาการอยู่ในตัวบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้นำแบบทางการ (Formal Leader) เช่น คณะกรรมการชุมชน ฯลฯ ก็ยิ่งทำให้ผู้นำคนนั้นมีฐานะและศักยภาพสูงขึ้นในการจัดการกับปัญหาของชุมชน และพบว่า ลักษณะสำคัญของผู้นำชุมชนที่ได้รับการยอมรับจากชาวชุมชน คือบุคคลที่มีความซื่อสัตย์ จริงใจ มีความเสมอภาค และให้ความเป็นธรรม จึงจะสามารถเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Leader) ได้สำเร็จ

ผู้นำชุมชนจึงเป็นปัจจัยสำคัญสูงสุดในการชักจูงและนำพาชาวชุมชนไปสู่การจัดการกับปัญหาชุมชนได้สำเร็จตามที่ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ร่วมกัน ซึ่งต้องใช้หลักการมีส่วนร่วมของชาวชุมชน และความเป็นประชาธิปไตย เป็นองค์ประกอบร่วมด้วย

3. วิธีคิดในการจัดการกับปัญหาของชุมชน

พบว่า ชาวชุมชนจะรวมตัวกันเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยที่ “คนไทยจะรวมตัวกันเมื่อภัยมา” และหากได้ผู้นำที่ดีก็จะสามารถจัดการกับปัญหาได้ แต่ถ้าขาดผู้นำที่ดีชุมชนก็ยากที่จะแก้ไขปัญหาชุมชนได้สำเร็จ ดังนั้น ในการจัดการกับปัญหาชุมชน จึงควรให้ความสนใจกับวิธีคิดของผู้นำชุมชน

ในที่นี้ พบว่า วิธีคิดของชุมชนในการจัดการกับปัญหาชุมชนอันดับแรก คือ “การคิดเอาตัวรอด” (Survive) ก่อน โดยค้นหาต้นเหตุแห่งปัญหาและลงมือกระทำการบางอย่างตามประสบการณ์ของชาวชุมชน โดยใช้หลักตรรกะ (Logic) แต่ความสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับศักยภาพของชุมชนและผู้นำชุมชน รวมทั้งกระบวนการมีส่วนร่วม ในวิธีการจัดการกับปัญหาชุมชนอย่างถูกวิธี ซึ่งต้องไม่ขัดแย้งกับกติกาของสังคม เช่น การจัดการกับปัญหาที่อยู่อาศัย ด้วยกระบวนการเจรจากับเจ้าของโครงการ/ เจ้าของที่ดิน/ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องตามสัญญาซื้อขาย เช่น ที่หมู่บ้านจัดสรรร่วมก่อสร้าง การขอความร่วมมือหรือความอนุเคราะห์จากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในการกู้ยืมเงินสร้างบ้าน และการปันส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดิน (Land Sharing) ของชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ในโครงการบ้านมั่นคง การโอนอ่อนผ่อนตาม/ เคารพกติกาของสังคม/ ปฏิบัติตามกฎหมาย ในกรณีถูกห้ามขายพวงมาลัยบนท้องถนน โดยยอมให้จับปรับ แต่ก็กลับมาขายอีก เพราะยังไม่สามารถหาอาชีพอื่นทดแทนที่มีรายได้ดีเช่นนี้ และการบังคับใช้กฎหมายไม่เคร่งครัด ดังเช่นที่ชุมชนซอยสวนเงิน อย่างไรก็ตามพบว่าหลักคิดของชาวชุมชนที่นำไปใช้ในการต่อสู้ หรือจัดการกับปัญหา คือ หลักศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) หลักความถูกต้อง เป็นธรรม (Social Justice) หลักการมีส่วนร่วมและการเพิ่มพลังอำนาจ (People Participation & Empowerment) หลักแห่งความเป็นจริง

(Reality) และหลักการแก้ปัญหาแบบสันติวิธี (Peaceful Solving Problems) ที่บูรณาการอยู่ในกิจกรรมหรือบริการที่ชุมชนจัดให้มีขึ้น ความสำเร็จในการจัดการกับปัญหาชุมชน ขึ้นอยู่กับ “จิตสำนึกสาธารณะของชาวชุมชน” (Community Consciousness) ที่ควรได้รับการส่งเสริมให้มากขึ้น ด้วยการเพิ่มพลังของ “ การ รู้ รัก สามัคคี” ซึ่งจะพัฒนาเป็นพลังร่วมของชาวชุมชน” (Synergy) ที่จะทำให้เกิดชุมชนเข้มแข็งมากขึ้น

4. วิธีปฏิบัติในการจัดการกับปัญหาของชุมชน ขึ้นอยู่กับบริบทของปัญหา ภาวะผู้นำชุมชน วิทยุทัศน์ผู้นำ การบริหารวิทยุทัศน์ และการบูรณาการความคิดร่วมของชาวชุมชน ในการจัดการกับปัญหาของชุมชนอย่างถูกวิธีตามความเป็นจริง

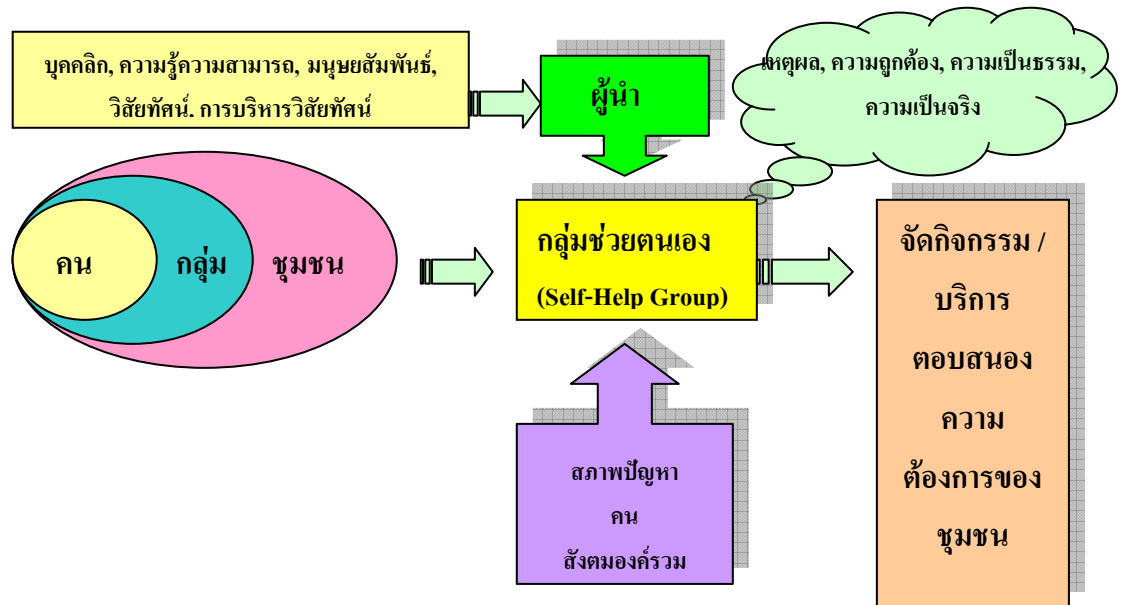
การกระทำหรือการจัดกิจกรรม/บริการใดๆเพื่อผลประโยชน์ของชุมชน มิใช่เรื่องของคนใดคนหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นการมีส่วนร่วมของชุมชนที่อาจผ่านตัวแทนหรือแกนนำของชุมชนในการจัดการกับปัญหาของชุมชน ซึ่งความสำเร็จจะขึ้นอยู่กับ ระดับการมีส่วนร่วมของชาวชุมชน และ การสื่อสารแบบสองทาง (Two -Way Communication) ระหว่างผู้นำชุมชนและชาวชุมชน จนเป็นที่เข้าใจถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับรู้ร่วมกันอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม

ในการศึกษาครั้งนี้ ยังพบว่า บริบทของสถานะแวดล้อมที่เป็นปัจจัยภายนอกชุมชน ทำให้ชาวชุมชนมารวมตัวกัน ร่วมกันคิดและจัดกิจกรรมหรือบริการต่างๆ เช่นที่ประชาคมตลาดน้ำตลิ่งชัน เกิดขึ้นตามนโยบายของกรุงเทพมหานคร ที่มุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชุมชน โดยใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์ในการจัดสวัสดิการสังคม (ทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช, 2545) และมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ตลาดน้ำตลิ่งชันเป็นแหล่งท่องเที่ยวและส่งเสริมให้ชาวชุมชนเขตตลิ่งชันมีโอกาสประกอบอาชีพเพิ่มรายได้จากการประกอบอาชีพค้าขาย ในวันหยุดเสาร์อาทิตย์และวันนักขัตฤกษ์

จาก ปัจจัยสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเมืองที่เป็นข้อค้นพบจากการศึกษาดังกล่าว สามารถแสดงให้เห็นดังแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1

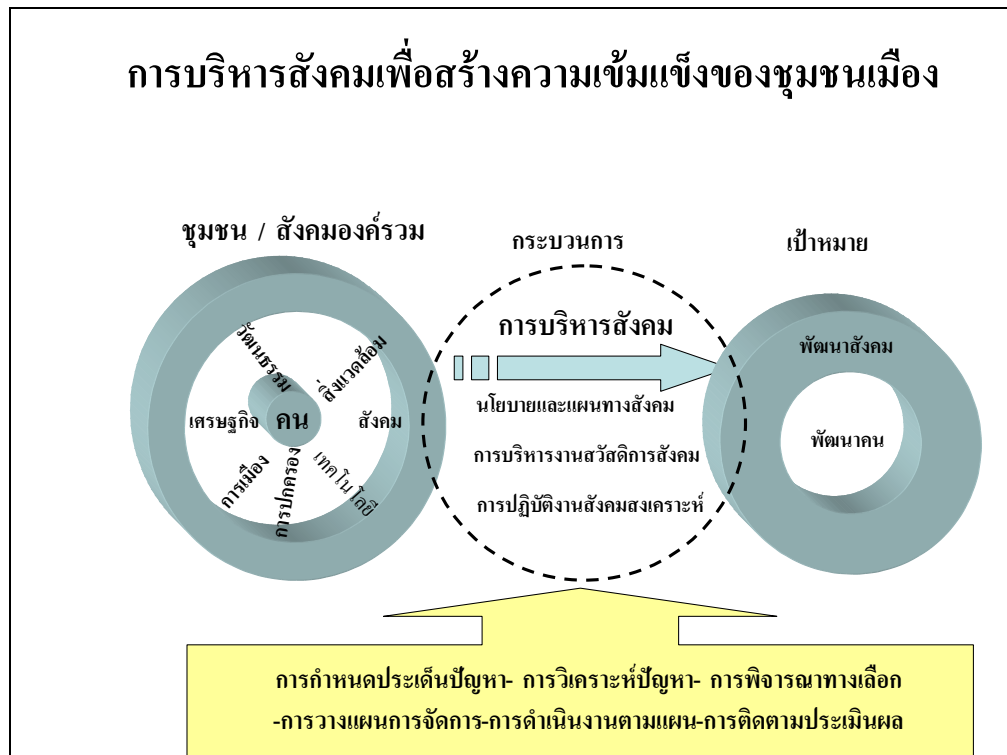
ปัจจัยสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเมือง

จากแผนภาพข้างบนนี้ แสดงให้เห็นถึง “วิธีการบริหารสังคมเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเมือง” จาก 5 ชุมชนที่ศึกษา พบว่า การบริหารสังคม หรือ การสร้างกระบวนการเปลี่ยนแปลงในการจัดการกับปัญหาเป้าหมายของชุมชนนั้น จะเริ่มต้นจาก “คนในชุมชน” ซึ่งเป็นแก่นกลางของชุมชน ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน จะเป็นปัญหาที่ขัดขวางต่อการดำเนินชีวิตปกติสุขของชาวชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาปัจจัยพื้นฐานของมนุษย์ ได้แก่ ปัญหาที่อยู่อาศัย ปัญหาการมีงานทำและการมีรายได้เพียงพอแก่การดำเนินชีวิต จะได้รับความสนใจจากชาวชุมชนและเป็นแรงผลักดันให้ชาวชุมชนมารวมตัวกัน ทั้งนี้ต้องมี “คนชักใยแมงมุม” (Spider Network) หรือ “ผู้นำ” ทำหน้าที่เป็นผู้นำความคิดและสื่อสารความคิด ให้ชาวชุมชนเข้าใจ และบริหารวิสัยทัศน์ร่วมกัน กำหนดเป็นแผนและนโยบายของชุมชนในการจัดการกับปัญหา และจัดกิจกรรม/บริการที่เหมาะสมในการจัดการกับปัญหาของชุมชนอย่างเป็นระบบ อาทิ การจัดตั้งคณะกรรมการชุมชน คณะอนุกรรมการกลุ่มงาน แบ่งหน้าที่รับผิดชอบตามแผนงานและโครงการ ประสานความร่วมมือกับชาวชุมชน ในการปฏิบัติงานให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ทำงานอย่างเป็นกระบวนการหรือขั้นตอน ประกอบด้วย 1) การกำหนดประเด็นปัญหา 2) การวิเคราะห์ปัญหาสาเหตุที่ตรงกับความเป็นจริง 3) การวางแผนการดำเนินงาน เช่น การทำแผนแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน 4) การดำเนินงานตามแผนงานและโครงการ 5) ติดตามประเมินผลสำเร็จตามเป้าหมายของการแก้ไขปัญหา ทั้งนี้ในท้ายที่สุดคือเพื่อการพัฒนาคนและสังคมแบบยั่งยืน โดยพิจารณาจากตัวชี้วัด คือ ความสามารถของ

ชุมชนในการจัดการตนเองจนถึงระดับการพึ่งตนเองได้ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นจะทักษะชีวิตในการจัดการกับปัญหาที่ตนเอง ครอบครัวและชุมชนในโอกาสต่อไป การมีจิตสำนึกสาธารณะที่ร่วมกันแก้ปัญหาของชุมชนด้วยทางออกแบบสันติวิธี ซึ่งแสดงให้เห็นดัง “รูปวงล้อการบริหารสังคมเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเมือง” ดังนี้

แผนภาพที่ 2
รูปแบบการบริหารสังคมเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเมือง

จากการสรุปบทเรียนรู้ (Lesson Learned) ในการวิจัยเรื่องการบริหารสังคมกับความเข้มแข็งของชุมชนเมือง 5 ชุมชน ทำให้มองเห็นตัวอย่างที่ดีและปัจจัยสำคัญๆในการนำมาใช้ประโยชน์ต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเมืองแห่งอื่นๆได้ไม่มากนักน้อย โดยมีข้อเสนอแนะต่อวิธีการบริหารสังคมเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเมือง ดังต่อไปนี้

ข้อเสนอแนะต่อวิธีการบริหารสังคมเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเมือง

1. การบริหารสังคมของชุมชนเมืองมีปัจจัยชีวิตความสำเร็จอยู่ที่ตัวแปรในเรื่อง คน, สภาพปัญหาของชุมชน, วิธีบริหารจัดการที่โปร่งใส, การมีส่วนร่วมจากชาวชุมชน และ การสร้างพลังชุมชน จึงควรสร้างกระบวนการพัฒนาชาวชุมชน ด้วยการเสริมแรงด้านความรู้ความเข้าใจที่

ถูกต้องในบริบทของปัญหาชุมชน และสร้าง การ รู้ รัก สามัคคี ระหว่างชาวชุมชน เพื่อเป็นพลังร่วมของชาวชุมชน ผู้นำชุมชน แกนนำชุมชน ด้วยการมีจิตสำนึกสาธารณะและการทำงานร่วมกันแบบธรรมภิบาล

2. การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเมือง ควรให้ความสำคัญแก่การพัฒนาคนในชุมชน โดยเริ่มจากค้นหาผู้นำธรรมชาติ ซึ่งเป็นทุนมนุษย์ที่สำคัญ แล้วขยายผลออกไปสู่คนรอบข้างหรือรวบรวมเป็นแกนนำชุมชน สร้างพลังชุมชน โดยการเสริมสร้างความรู้เท่าทันในสถานการณ์ของปัญหาชุมชน

3. ปัจจัยแวดล้อมภายนอกชุมชน มีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของชุมชน ชาวชุมชนต้องเรียนรู้และสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี สามารถปรับตัวได้อย่างทันต่อสถานการณ์ จึงต้องเรียนรู้การปรับวิถีคิดและวิธีปฏิบัติตนให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างเป็นปกติสุข

4. รัฐยังคงมีพันธกิจในการดูแลประชาชนให้มีความอยู่เย็นเป็นสุข รัฐจึงต้องแสวงหาภาคีการพัฒนาเป็นหุ้นส่วนในการบริหารสังคมแบบองค์รวมเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายของการพัฒนาสังคม

5. ผู้นำชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน จึงมีควรกำหนดภาพลักษณ์ของผู้นำชุมชน/ แกนนำชุมชน/ คณะกรรมการชุมชน ที่พึงปรารถนาเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาคนและผู้นำชุมชน ซึ่งอย่างน้อยต้องมีคุณสมบัติของการเป็นผู้นำที่มีคุณธรรม จริยธรรม มีจิตสำนึกสาธารณะ มีความรู้ความสามารถ รอบรู้ ซื่อสัตย์ มีความจริงใจในการทำงานเพื่อชุมชน มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีวิสัยทัศน์ และเรียนรู้ในการบริหารวิสัยทัศน์ เพื่อจูงใจให้ชาวชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมหรือบริการต่างๆ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชุมชน

.....

บรรณานุกรม

กรุงเทพมหานคร. **สรุปข้อมูลชุมชนกรุงเทพมหานคร ณ พฤศจิกายน 2549.**

กลุ่มการพัฒนาระบบสวัสดิการสังคม สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. เอกสารวิชาการ **การพัฒนาสังคม
เชิงบูรณาการ: บทเรียนจากเวทีการประชุมเชิงปฏิบัติการ 4 ภาค เรื่องการส่งเสริมการ
พัฒนาสังคมเชิงบูรณาการ.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว. 2550.

ชุมชน เครือข่าย สน.ธรรมศาลาและกลุ่มชุมชนเขตทวีวัฒนา. **ผลงานตามงบประมาณของ ปปส.
2546.**

คณะกรรมการชุมชนหมู่บ้านร่วมเกื้อ. **ชมรมผู้สูงอายุ., ระเบียบชุมชนหมู่บ้านร่วมเกื้อว่าด้วยชมรม
ผู้สูงอายุร่วมเกื้อ.** 2548.

ชอบ เข้มก๊ัด และ โกวิท พวงงาม. **การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเชิงประยุกต์.
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.** กรุงเทพฯ: เสมอธรรม.2547.

อุทัย บุญประเสริฐ. **การศึกษาแนวทางการบริหารและการจัดการศึกษาของสถานศึกษาในรูปแบบ
การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา. 2543.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.** กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.2543.

นิโรธรี จุลเหล่า และคณะ. **รายงานการฝึกภาคปฏิบัติ 2 ฝ่ายพัฒนาชุมชนและสวัสดิการสังคม
สำนักงานเขตตลิ่งชัน, ชุมชนที่ทำการฝึก “ชุมชนหลังวัดไก่อตื้อ” คณะสังคมสงเคราะห์
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.** 2550, น.ไม่ปรากฏ)

สุรศักดิ์ วาจาสิทธิ์ และคณะ. **พระราชบัญญัติอาคารชุด พ.ศ. 2522. แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2542
พร้อม กฎกระทรวงและระเบียบกรมที่ดิน.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน. 2547.

สถาบันวิจัยชุมชนเมือง, รายงานการวิจัย เรื่อง การส่งเสริมอาชีพในชุมชนแออัดที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ดิน
ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยชุมชนเมือง, 2548.

สนธยา พลศรี. ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์. 2545

สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ. 2546. รายงานการพัฒนาคอนของประเทศไทย พ.ศ.
2546. กรุงเทพฯ: สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ. หน้า 175.)

สำนักงานเขตตลิ่งชัน, ตลาดน้ำตลิ่งชัน, แผ่นพับประชาสัมพันธ์. 2550.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2545. รายงานขั้นสุดท้ายโครงการ
จัดทำเครื่องชี้วัดการพัฒนาเมือง และชุมชนน่าอยู่. ศึกษาโดย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เสนอต่อ สศช.. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. หน้า 18 (อัดสำเนา)

สุพจน์ บุรพุกสลศรี. สถิติการวัดสถานะชุมชนเมือง. กรุงเทพฯ: ภาควิชาคณิตศาสตร์ คณะ
วิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2531.

สถาบันพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม. พิมพ์ครั้งที่ 2. ธุรกิจอาร์ทเมนต์ให้เช่า.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2550.

ทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช. การใช้ทรัพยากรในงานสวัสดิการสังคม. กรุงเทพฯ: สมชายการพิมพ์.
2545.

วิระวัฒน์ ปันนิตามัย. ผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Leader), กรุงเทพฯ: ธนาเพลส แอนด์ กราฟ
ฟิค. 2544.

H.D.F. Kitto. 1951. "The Polis" from The Greeks. In R. T. LeGates and F. Stout (ed.). 2000. **The
City Reader**. 2nd ed. pp. 31-36. London and New York: Routledge

Peter Hall. **Cities in Civilization**. New York: Weidenfeld&Nicolso, 1998.

UNDP. **Changing Policy and Practice from Below: Community Experiences in Poverty**

Reduction. A. Krishna (ed.). [Online] Available at:

www.undp.org/governance/marrakechdrom/concepts/Rabinvitch.pdf

UNDP. **From Urban Management to Urban Governance.** [Online] Available at:

www.undp.org/governance/marrakechdrom/concepts/Rabinvitch.pdf

US Census Bureau. 2000. [Online] Available at:

<http://www.census.gov/population/censusdata/urdef.txt>

and http://www.census.gov/geo/www/ua/ua_2k.html

US Department of Agriculture. September 19, 2002. **Measuring Rurality: rural-urban continuum codes.** [Online] Available at:

<http://www.ers.usda.gov/briefing/rurality/RuralUrbCon/>

Edward J. Kaiser, David R. Godschalk, and F. Stuart Chapin, Jr. 1995. **Urban Land Use**

Planning. 4th ed. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.

Peter Cook. 1996. An Ideal City. In R. Middleton (ed.) 1996. **The Idea of the City.** pp. 212-221.

Massachusetts: MIT Press. <http://www.muangthong.net/>